

tijdschriften vindt. Onderzoeksartikelen kun je vaak ook wel in andere bladen lezen of te horen krijgen bij congressen.’

Beanka Meddeler(OC De Eik)

BEZOCHT

In deze rubriek worden bezochte congressen, symposia, workshops en studiedagen beschreven

VERSLAG CONGRES VAKWERK! (RECENSIE BOEK VAKWERK!)

Jolanda Douma¹

Op 2 juli 2010 is het eerste exemplaar van “Vakwerk! Handboek voor begeleiders 24-uurs-zorg die werken met cliënten met een lichte verstandelijke beperking en ernstige gedragsstoornissen en/of psychiatrische aandoeningen” uitgereikt aan een begeleider van Ipse de Bruggen. Dit gebeurde aan het eind van het congres (met een vrijwel gelijknamige titel als het boek) dat ter gelegenheid van het verschijnen van dit boek door De Borg georganiseerd was.

De Borg is het landelijk samenwerkingsverband van de vier erkende instellingen, waaronder Ipse De Bruggen, waar mensen die als SGLVG (Sterk Gedragsgestoord Licht Verstandelijk Gehandicapt) worden aangemerkt, behandeld worden en verblijven. Deze cliënten vragen om specialistische zorg, die zich beweegt op het snijvlak van 3 sectoren waar bejegenen (VG-zorg), behandelen (GGz) en beveiligen (Justitie) centraal staan. Om hieraan tegemoet te komen hebben de instellingen van De Borg met de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (VDO Opleiding en Advies) enige jaren geleden een leergang voor begeleiders 24-uurs-zorg ontwikkeld. Het handboek dat nu verschenen is, bundelt de kennis die daarvoor en daardoor is opgedaan. Het handboek is opgedeeld in 3 delen (de cliënt, de behandeling, en de organisatie) en beoogt daarin de aspecten waar een begeleider mee te maken krijgt te beschrijven.

Deel A - De Cliënt bestaat uit 4 hoofdstukken. Daarin wordt niet alleen vanuit een wetenschappelijke invalshoek uiteengezet wat de specifieke kenmerken van de ‘SGLVG-cliënt’ zijn en hoe die (in)direct risicofactoren vormen voor het ontwikkelen van gedragsproblemen en psychiatrische aandoeningen. Er wordt ook benadrukt dat, om goede begeleiding te kunnen bieden, men oog dient te hebben voor het individu (met zijn wensen, gevoelens en plannen) achter de groepskenmerken die veelal probleemgeoriënteerd zijn. De methoden Persoonlijke Toekomst Planning (als onderdeel van Person Centred Planning – met als doel om de zelfbeschikking en autonomie te vergroten en versterken) en het Functioneringsprofiel van de ‘Heijkoop methode’ (waarbij de kwaliteit van de omgang tussen begeleider en cliënt centraal staat) kunnen de begeleider hierbij helpen. Beide worden apart beschreven met de nadruk op hoe het er in de alledaagse praktijk uit kan zien.

¹ Jolanda Douma is is als Onderzoekscoördinator verbonden aan het Landelijk Kenniscentrum LVG en als docent aan de Universiteit Utrecht (Leerstoelgroep Gehandicaptenzorg). Correspondentie via: j.douma@lvgn.nl.

Deel B – De Behandeling beslaat met 12 hoofdstukken het grootste deel van het boek. Hierbij ligt het accent logischerwijs, maar ook terecht, op de rol van de (woon)begeleiders in alle facetten van de behandeling, beginnende bij observatie en diagnostiek, en eindigend bij de transfer na behandeling. Tussendoor wordt er vanzelfsprekend ook aandacht besteed aan ‘specialistisch therapeutische modules’ gericht op bijvoorbeeld verslavingsproblematiek en agressie, en ‘therapeutische interventies’, zoals Cognitieve Gedragstherapie, EMDR en vaktherapieën. Maar daar waar tegenwoordig de nadruk vooral lijkt te liggen op het aantonen van de effectiviteit van een interventie, is het goed om te zien dat dit boek relatief veel aandacht besteedt aan de ‘grondbeginselen’ of het fundament van behandeling, namelijk het gestalte geven aan therapeutisch klimaat op een woning en de bejegening van cliënten. Het gaat daarbij niet alleen om de individuele kwaliteiten, het boek benadrukt ook het belang van een goede samenwerking en afstemming tussen de begeleiders. Zonder een goede basis zullen cliënten zich minder geaccepteerd en gewaardeerd voelen, waardoor een behandeling ook minder effectief zal zijn. Begeleiders spelen derhalve een sleutelrol in de behandeling. Zowel tijdens het congres als in het boek wordt niet alleen vanuit de theorie aangegeven hoe begeleiders hier vorm en inhoud aan kunnen geven, maar wordt ook veel verduidelijkt aan de hand van voorbeelden en casuïstiek.

Het laatste deel, Deel C – De Organisatie, gaat in 5 hoofdstukken in op de organisatorische context oftewel “de noodzakelijke voorwaarden voor het borgen van de kwaliteit van de behandeling”. Dit zal voor veel begeleiders mogelijk ver afstaan van hun dagelijkse werkzaamheden en verantwoordelijkheden, maar toch is het goed dat ook hier aandacht aan wordt besteed. De kaders en invulling van de zorg kunnen niet los gezien worden van ontwikkelingen in de maatschappij, politiek, in het financieringsstelsel van de zorg en van de wetgeving. Deze krijgen dan ook de aandacht waarbij steeds de koppeling met (het werk van) de begeleider wordt gelegd.

De redacteurs geven aan dat dit boek bedoeld is voor begeleiders van cliënten met SGLVG-problematiek, maar dat de inhoud ook zeker bruikbaar is voor begeleiders van cliënten met lichtere problematiek. Echter voor ook degenen die met deze begeleiders samenwerken en hen ondersteunen, zoals gedragsdeskundigen, zal dit handboek een zinvol naslagwerk zijn. Het zet de basis van behandeling goed op de kaart en nodigt uit tot verder lezen.

Vakwerk! Is te bestellen via de website van De Borg (www.deborg.nl/publicaties) en kost € 24,50 (excl. € 3,00 verzendkosten).

GELEZEN

In deze rubriek worden artikelen en boeken besproken die recent zijn uitgebracht en bij het VOBC LVG zijn in te zien of, als het om artikelen gaat, zijn op te vragen.

Sue Gerhardt (2009), *Waarom liefde zo belangrijk is. Hoe de liefde voor je baby zijn hersenen vormt.* Scriptum Psychologie.

Er is veel gebeurd in de ontwikkelingspsychologie en pedagogiek sinds behaviorist Jon Watson adviseerde om huilende baby's te laten liggen. Volgens Watson zou het huilende kind door het op te tillen geconditioneerd worden om vaker te huilen. Tegenwoordig weten we dat het eerder andersom is.

Kinderen die eerder opgetild worden zijn vaker veiliger gehecht en leren daardoor eerder en beter zichzelf te kalmeren. Vanaf de jaren zestig is de hechtingstheorie ontwikkeld door onder andere Bowlby en Ainsworth. Sindsdien is er veel meer aandacht voor de eerste periode in het leven van de mens en de invloed die deze periode kan hebben op de verdere sociaal-emotionele ontwikkeling.

De psycho-analytische stroming had overigens eind 19^e eeuw al het belang van vroegkinderlijke ervaringen onderkend. Hedendaagse theorievorming op het gebied van mentaliseren sluit aan bij de neurobiologische inzichten op het gebied van de plasticiteit van hersenen. Mede door effectievere methoden van neurologisch onderzoek krijgt de psychoanalytische theorievorming steeds meer wetenschappelijke onderbouwing. Veel van die recente inzichten zijn te lezen in het boek *'waarom liefde zo belangrijk is'*. Dat is niet overbodig, want ook al is de hechtingstheorie breed bekend, het is nog niet voldoende doorgesijpeld in de maatschappij. Nog steeds geven grootmoeders het advies de baby langer te laten huilen omdat daardoor de longetjes sterk zouden worden. En toen ikzelf enkele jaren geleden ouderschapsverlof nam om in het eerste jaar meer tijd met mijn pasgeboren dochter door te kunnen brengen vroeg een familielid of het niet handiger is om pas enkele jaren later ouderschapsverlof op te nemen, 'je dochter kan zich er anders toch niets van herinneren'. Het is klaarblijkelijk nog steeds onvoldoende bekend hoeveel invloed het prille begin heeft, juist die periode waarvan geen herinneringen bijblijven.

Vroege ervaringen hebben een grote impact op de fysiologische systemen van de baby, doordat ze zo ongevormd en teer zijn. Het begint al voorafgaand de geboorte, als stresshormonen van de moeder via de placenta in de hersenen van de baby terecht kunnen komen. Dit heeft een negatieve impact op de ontwikkeling van de hersenen, net zoals alcohol, drugs en nicotine. Na de geboorte, in de eerste maanden van het leven, legt het organisme precies vast wat de normale mate van arousal is, door het set point vast te stellen dat de systemen proberen te handhaven. De vroege verzorging vormt het zenuwstelsel en bepaalt hoe stress wordt geïnterpreteerd en hoe er in de toekomst op wordt gereageerd. De verzorger zorgt voor een basale fysiologische regulatie die de baby in leven houdt. Door allerlei soorten non-verbale middelen zorgt deze ervoor dat de baby terugkeert naar zijn set point waar hij zich weer comfortabel voelt. Door al deze ervaringen worden 'interne werkmodellen' of 'emotieschema's' gevormd, dit 'procedurele geheugen' heeft een zeer grote invloed op de verdere ontwikkeling. Onze rationaliteit en taalvermogen, en het vermogen om onszelf te reguleren en niet impulsief te reageren, zijn hiervan uitgroeiels. Baby's raken verslingerd aan het plezier van contact, aanvankelijk vooral door geur, aanraking en geluid. Liefdevolle blikken maken de aangename biochemicalïen vrij die het sociale brein doen groeien. Het gevolg van veel vroege positieve ervaringen is dat het brein over meer neurale verbindingen beschikt: de netwerken in het brein zijn rijker. Vooral tussen de zes en de twaalf maanden is er een explosieve groei van deze synaptische verbindingen in de prefrontale cortex. Het begrip 'pruning', 'snoeien', verklaart waarom bepaalde vaardigheden niet meer aangeleerd kunnen worden als ze niet vroeg in het leven gebruikt worden. Uit de chaotische overproductie van verbindingen in het brein beginnen patronen te voorschijn te komen. De meest voorkomende en herhaalde ervaringen beginnen goed gebaande paden te vormen, terwijl de niet-gebruikte verbindingen worden 'weggesnoeid'. Het is dan ook van groot belang wat de meest voorkomende ervaringen zijn en dat er geen gebrek is aan positieve sociale interacties. Postnataal gevormde verbindingen tussen de prefrontale cortex en de amygdala kunnen bij gebrek aan emotionele regulatie door de opvoeder weggesnoeid worden. Dan zijn ze te zwak om de angstige responsen in de amygdala af te remmen, waardoor het individu is overgeleverd aan onrust en angst. Hoe langer de stress aanhoudt, des te meer de neurotransmitters aangetast worden die de prefrontale cortex normaal aandrijven. Tot ongeveer vier jaar zijn kinderen afhankelijk van volwassenen om hun stresshormonen te reguleren. Als dit onvoldoende gebeurt, kunnen te hoge cortisolniveaus ontstaan die op ten duur toxisch zijn voor het brein in ontwikkeling.

De middelen van de baby om te communiceren met anderen worden gaandeweg steeds ingewikkelder, beginnend met aanraking, vervolgens met behulp van het visuele domein en ten slotte ook met door middel van verbale communicatie. De kwaliteit van de verbale feedback wordt steeds belangrijker. Als verzorgers goed zijn afgestemd op het kind, kunnen ze de huidige emotionele staat van het kind aflezen en treffend verwoorden. Hierdoor kan het kind een emotioneel vocabulaire opbouwen om gevoelens te verwoorden en onderscheid te maken tussen verschillende gemoedstoestanden. Hierdoor kun je op een meer bewuste, verbale manier met de emotionele arousal omspringen, zoals 'jezelf eruit praten', als je somber bent. Dat dit belangrijk is blijkt wel vanuit het gegeven dat als volwassenen over hun emotionele leven en de belangrijke relaties tijdens hun jeugd praten, het er niet toe doet of ze een 'gelukkige jeugd' hebben gehad of niet. De emotionele veiligheid van het moment hangt veel meer van het hebben van een intern samenhangend en consistent verhaal dan van het verhaal dat ze daadwerkelijk vertelden. Dit alles is gelukkig niet slechts afhankelijk van de aanwezigheid van een sociaal responsieve moeder. De aanwezigheid van een volwassene, die moment voor moment responsief en alert was op de stemming van het kind (bijvoorbeeld op een Kinderdagverblijf), heeft hetzelfde effect.

Het boek pretendeert erg vernieuwend te zijn, maar zoals eerder aangegeven wordt het belang van de vroegkinderlijke ontwikkeling al langer onderkend. Gerhardt geeft aan dat zij, in tegenstelling tot de theorievorming rond mentaliseren, meer aandacht heeft voor de allereerste periode, voordat taal een rol gaat spelen. Dat klopt op zich en dat is tegelijk de makke van het boek. In haar streven om het vernieuwende karakter van de inzichten te benadrukken, raakt de schrijfster verzeild in een wel heel erg reductionistisch denken. Er wordt bijvoorbeeld gesuggereerd dat zelfs temperament, eigenlijk niet aangeboren is, maar in feite pas te voorschijn komt door ouder-kind interacties. Terecht worden er vraagtekens gezet bij veel genetisch onderzoek waarbij onduidelijk is op welke leeftijd eenige tweelingen gescheiden zijn door adoptie. Het maakt immers nogal wat uit of dit direct een dag na de geboorte of een jaar later gebeurt. Juist in het eerste jaar is de invloed van al dan niet maladaptieve zorg op de aanleg van het neurale systeem groot en ook tijdens de zwangerschap kan stress een vergaand effect hebben. De auteur vergaloppeert zich echter weer door hierdoor ongeveer elk aangeboren (biologisch-genetische) invloed weg te strepen. En ze gaat zover om één enkele ervaring als bevalling met behulp van tang, een grote invloed op de rest van het leven toe te schrijven. Dat is wel heel erg volgens het principe 'met grote stappen snel thuis'.

Wat verder nogal storend is, is de eenzijdige aandacht voor de rol van de moeder, en het negeren van die van andere opvoeders (waar is de vader?). Pas in het slothoofdstuk schrijft Gerhardt: 'Steeds meer vaders nemen een deel van deze verzorging voor hun rekening' maar dat is blijkbaar het enige wat er over vaders te melden valt, want verder blijft het allemaal toch een taak van de moeder: 'Het lijkt ironisch dat na alle veranderingen die de status van vrouwen in het Westen in de loop van eeuwen heeft ondergaan, vrouwen uiteindelijk precies willen wat voor onze voorouders vanzelfsprekend was: deel uitmaken van het geheel, bij een sociale groep horen, deelnemen aan het werkende leven, en tegelijk ook genieten van het verzorgen van opvoeden van de eigen kinderen.'

Andries Schilperoord (behandelcoördinator Lijn 5 Driehuis)

Sarah Blaffer Hrdy (2009), Mothers and Others. The evolutionary origins of mutual understanding. The Belknap Press of Harvard University Press.

Hoe oneindig subtieler dan het vorige boek is *'Mothers and Others'*. Vanuit een enorme hoeveelheid onderzoek, uit de antropologie, ethologie, primatologie, archeologie, maar ook verrassend veel moderne inzichten vanuit de neuropsychologie (spiegelneuronen), ontwikkelingspsychologie (mentaliseren, hechtingstheorie) weet Hrdy vanuit een heel andere invalshoek veel relevant nieuws te brengen op het gebied van vroegkinderlijke hechting en hersenontwikkeling.

Hrdy zoekt een verklaring voor de enorme hersengroei van de Homo Sapiens in de loop van de evolutie vergeleken met andere apen. Vaak wordt als oorzaak de ingewikkeldere maatschappijvorm aangewezen die het gevolg is van rivaliserende groepen jagers/verzamelaars. Hrdy laat zien dat dit niet een overtuigende verklaring is. Niet het oorlogsvoeren, wat pas de laatste 10.000 jaar is ontstaan, maar juist het vermogen tot empathie zou de mens van de andere primaten onderscheiden. Hrdy ontwikkelt en onderbouwt in haar boek een alternatieve verklaring met juist het vermogen tot empathie als centraal begrip. Om te kunnen overleven was het niet langer mogelijk voor moeders om, zoals andere grote apensoorten als chimpansees, orang oetans en gorilla's doen, de verantwoordelijkheid voor het grootbrengen van kinderen alleen te dragen. Mensen ('alloparents') moesten vanwege moeilijke (natuurlijke) omstandigheden de opvoeding van kinderen wel delen met anderen. Daarbij is over vele generaties heen de overlevingskans van baby's die zich beter aanpassen aan verschillende opvoeders groter dan baby's die minder goed zijn om intenties van anderen te begrijpen en hierop te reageren. Het gegeven dat vrouwen bij mensen een veel hogere levensverwachting hebben dan bij andere primaten en ver voorbij hun reproductieve jaren in leven blijven, als hun kinderen al lang volwassen zijn, valt vanuit dit licht te begrijpen. Grootouders, en met name grootmoeders, die langer leven en meer vermogen tot empathie hebben, zullen meer kunnen bijdragen aan het grootbrengen van kleinkinderen, waardoor de overlevingskansen van de kleinkinderen, en dus de kans op het doorgeven van deze genen, vergroot wordt.

De aanwezigheid van 'alloparents' is honderdduizenden jaren cruciaal geweest voor de overleving van de soort. Baby's werden veelal door meerdere vrouwen gezoogd, door grootmoeders en jongere zussen van de moeder verzorgd, terwijl vaders, als ze niet aan het jagen waren, urenlang met hen speelden. 'It takes a village to raise a child', is meer dan een gezegde, het is de reden waarom de menselijke soort kon overleven.

Dat geeft een nogal ander beeld dan het hoge gerechtshof in de Verenigde Staten geeft om te motiveren waarom homoseksuelen geen kinderen mogen adopteren: *'De vergaarde wijsheid van vele millennia menselijke ervaringen hebben bewezen dat een optimale gezinsstructuur die is waarin een kind wordt opgevoed door een vader en een moeder die getrouwd zijn'*. Tot ongeveer de jaren '50 was het in de meeste culturen normaal dat meerdere generaties in een huishouden woonde. Het kerngezin van vader-moeder-kind bestaat pas iets meer dan een halve eeuw, evolutionair gezien nog geen seconde. Door honderden eeuwen heen, afhankelijk van de fysieke omstandigheden, zoals klimaat en aanwezige voedingsbronnen, varieert de menselijke gezinsvorm van polyandrie tot polygynie alles wat daartussen zit, inclusief monogamie.

Maar Hrdy's inzichten zijn ook uiterst relevant voor wat betreft man-vrouw taakverdeling en het debat over kinderdagverblijf. Bij een van de weinige jagers-verzamelaarsvolken ter wereld, de Aka in Centraal Afrika, is de baby 88% van de tijd in het zicht van de vader, meer dan 50 procent van de tijd binnen armreik afstand van hun vader, en 22% van de dag houdt de Aka vader de zuigeling in de armen. Tot zo ver de 'natuurlijke' taakverdeling van de man die van huis weggaat om eten te verzamelen/verdiene en de vrouw die thuis blijft om voor de baby te zorgen. Eerder lijkt het zo te zijn dat de mens uiterst flexibel is en afhankelijk van de natuurlijke omstandigheden zorgt voor voldoende opvoeders. Dit kunnen vaders en grootmoeders zijn en jongere zussen die zo alvast kunnen 'oefenen'.

En wat betreft het kinderdagverblijf: Hechting is niet alleen te beschouwen als een zaak tussen moeder en kind, maar tussen verschillende opvoeders en het kind. Kinderen lijken het het beste te doen als ze minstens drie veilige gehechtheidsrelaties hebben. Blijkbaar geven meerdere veilige relaties de boodschap: 'er wordt hoe dan ook voor je gezorgd'. De beste voorspeller van latere sociaal-emotionele ontwikkeling is de kwaliteit van het gehele gehechtheidsnetwerk, zo haalt Hrdy recent onderzoek van gehechtheidsonderzoeker IJzendoorn en anderen aan. Dit zogenaamde

‘integratiemodel’ verklaart in feite een optimale situatie zoals die honderdduizenden jaren het geval is geweest. Kinderdagverblijven en andere vormen van uitbesteden van opvoedingstaken, ‘coöperatieve breeding’ genoemd, bestaan al zo’n 1,8 miljoen jaar. Het kinderdagverblijf hoeft dus niet ‘niet schadelijk’ te zijn voor vroegkinderlijke ontwikkeling, maar kan, mits de opvoeders responsief zijn, juist goed zijn aangezien er hierdoor meer veilige gehechtheidrelaties ontwikkelen. In dit licht zou een betere ondertitel zijn van Gerhardt’s boek: hoe liefde van *meerdere mensen* voor je baby zijn hersenen vormt. Die responsiviteit is cruciaal. Zoals Gerhardt terecht opmerkt in ‘waarom liefde zo belangrijk is’: Algemene ‘aardigheid’, zoals bij mensen die ‘aardig’ tegen je doen wanneer je op de een of andere manier van streek bent, kan nutteloos zijn, die spoelt alleen maar over je heen. Het werkt beter wanneer je voelt dat andere mensen bereid zijn om op jouw golflengte te komen, om te begrijpen hoe je je op dat moment voelt, je te helpen dat te uiten en samen met jou na te denken voor oplossingen. Dit is de essentie van emotionele regulatie: iemand die reageert op wat er op dat moment gebeurt en die gevoelens samen met jou verwerkt. Daarvoor is erkenning nodig van het psychologische zelf, het denkende en het voelende zelf.

En mooie opgave voor ouders, oma’s, opa’s, ooms, tantes, burens, pedagogisch medewerkers op kinderdagverblijven, groepsleiders en therapeuten.

Andries Schilperoord (behandelcoördinator Lijn 5 Driehuis)

BINNENGEKOMEN

In deze rubriek wordt naar recent verschenen publicaties verwezen die voor de LVG-sector relevant zijn.

Antuma, G., Breedveld-van Mossevelde, A., Hettinga, D., Lindeboom, M. & Miedema, Z. (2010). *Seksueel grensoverschrijdend gedrag. Handboek ambulante plegersbehandeling voor jongeren met een licht verstandelijke beperking (vanuit een ecologisch perspectief)*. Leeuwarden: Tjallinga Hiem.

(Bron: inleiding van dit boek)

Dit handboek is een verslag van het project ‘Ambulante ecologische behandeling van plegers met een licht verstandelijke beperking (lvb) die seksueel grensoverschrijdend gedrag (sgg) vertonen’ waarin een multidisciplinair team een ambulante ecologische behandeling heeft ontwikkeld. Doel van de behandeling is dat de jongere stopt met het sgg, verantwoordelijkheid neemt voor zijn gedrag en gedragsalternatieven krijgt aangereikt om zijn leven op te bouwen en zodoende recidive te voorkomen. Het boek is geschreven voor collega’s uit het werkveld. Het is mede bedoeld als informatiebron voor ketenpartners, met wie Tjallinga Hiem streeft naar het terugdringen van recidive bij jonge plegers van sgg met een lvb.

Het boek is te bestellen via de website van Tjallinga Hiem: www.tjallingahiem.nl.